

The Newly Discovered Inscription of the Stūdān of Kālak-Shour Valley in Shoushtar City

Mehrdad Hatami ¹

Cyrus Nasrollahzadeh ²

Department of Archaeology, Shoushtar
Branch, Islamic Azad University, Shoushtar,
Iran

Department of Ancient Iranian Culture and
Languages, Institute for Humanities and
Cultural Studies

Abstract

Burial is the direct reflection of human attitudes towards the death and the phenomena after that. Furthermore, the study of burials in ancient world is one of the most important sources to recognize religions, culture and operations of the predecessors. According to the orders of Zoroastrian religion and related rituals regarding the prevention of contamination of the four holy elements (water, earth, air and fire), the model of using the Dakhmeh and the Stūdān has been used by the followers of this religion for burying the bodies. A large number of works of these burial methods have been placed in Shoushtar city, as one of the important cities of the Sassanid period. In this research, it has been tried to introduce one of the Stūdāns of Kālak-Shour Valley and the inscription discovered next to it by using the descriptive-analytical method. The result of the research shows that this work is important both in terms of the issues of inscriptions and its separated line and because of the information it gives about the dating of the type of burial architecture, and it can open the way for the dating of these valuable works in the Sassanid period.

Keywords: Sasanians, burial, Stūdān, inscription, Shoushtar

1. mehrdad.hatami@iau.ac.ir (Corresponding Author)

2. cyrusnasr@googlemail.com

How to cite: Hatami, M., & Nasrollahzadeh, C. (2024). The Newly Discovered Inscription of the Stūdān of Kālak-Shour Valley in Shoushtar City. *Language and Linguistics*, 19(38), 41-56. doi: 10.30465/LSI.2024.45020.1671

1. Introduction

During the Sassanid era, the ruler worked tirelessly to establish the foundations of a single religion throughout the empire and considered it to be as powerful as the kingdom itself. The Sassanians accepted the Zoroastrian religion and did not give up any effort in destroying other varieties religious bases; even the fire temples built by the Parthians. Ardashir I, during his reign, ordered the great cleric Tansar to prove and collect the official book of his religion, the Avesta. This book is one of the important and influential sources that can clarify the religious beliefs regarding the burial method in this period and human thinking towards death and the phenomena after it. According to the orders of Zoroastrian religion and its rituals and Zoroastrians' adherence to their principles and rituals regarding the prevention of pollution of the four sacred elements (i.e., water, earth, air and fire), certain methods have been used by the followers of this religion for burying the dead bodies.

One of the important parts of Avesta is Vandidād, which contains Zoroastrian rules and regulations related to issues such as purity and sin. In various chapters of this book, it has been mentioned about post-death ceremonies, burial customs, punishments, and rules of the burial place, etc. Accordingly, several chapters of Vandidād are dedicated to this issue. According to the evidence in the book of Vandidād, the burial was done in two stages, in a way that first the dead body should be placed on top of the mountains, ridges, and Dakhmeh and heights, and its hands, feet and hair were tightly tied to the ground so that the predators and carrion-eaters could eat its flesh and in the next step, the bones were collected and poured into the Stūdāns.

There are different opinions about the dating of these Stūdāns and Dakhmeh: Some date their examples to the Median and Achaemenid periods, which are derived from the theory and report of Herodotus from that period, and finally to the Sassanid period onwards. According to the existing evidence such as the inscription next to a large number of Stūdāns, it seems to be logical. A large number of these burials are located in different regions of Iran, especially Shoushtar city. Next to these burial structures, there are inscriptions that have been translated by different people. Until a few years ago, no inscriptions from this period were found in Khouzeestan. The discovery of the present inscription, which is the second tombstone inscription of this region, can provide valuable information about the distribution area of Sasanian inscriptions and the spread of followers of Zoroastrian religion in the Sasanian period in Shoushtar city.

Research Question(s)

Is it possible to date the Stūdāns of Shoushtar city?

Are the Stūdāns of Shoushtar city related to the Sasanian period?

2. Literature Review

There has been no scientific report regarding the introduction and study of the Stūdāns of Kālak-Shour Valley. This inscription is the second one found in Shoushtar region. Its old example was discovered in an area called Takht é Qeisar, about a few hundred meters west of this valley. The first tombstone inscription found in Khuzestan and Shoushtar has only one person's name, which is probably the name of a deceased person, whose bones were buried in the Stūdān adjacent to the inscription (Fazeli, 1385, p. 49; Rahbar, 1376, pp. 180-181; Rahbar & Nasrollahzadeh, 1383, p. 92).

3. Method

In this article, by using field studies and surveying the surface of the earth, the researchers identified one of the burial pieces of evidence of the Sassanid period in the Kālak Shour valley of Shoushtar city, and by studying the remaining hand and recording its exact location in terms of geography and the inscription adjacent to it, the present researchers tried to identify factors facilitating the dating of the construction of these rocky Stūdāns.

4. Results and Discussion

Kālak-Shour valley is located in Khuzestan province and the northeastern region of Shoushtar city. This valley starts from the lower part of the southern side of the tomb of Sheikh Shamsuddin and transfers the surface water as well as the water of Suzangar spring with the twists and turns that exist in this valley to a point below Takht é Qeisar village. In the northern and southern parts of this valley, there are 19 Stūdāns, which have been shown to be built in the Sassanid period (Hatami et al., 1398) (Figure 1).

In the geographical position N:32°03.201' and E:48°52.385' and at a height of 84 meters from the sea level on the south side of the valley, there is a Stūdān, which is more important than the ones that can be seen in this area. The entrance of this Stūdān has a rectangular shape, which is about 180 centimeters high from the surface of the surrounding land, and due to destruction and human interference, its lower part has been reduced to a smaller shape compared to its original form (Figure 2). Moreover, its interior dimensions are about 200 x 250 cm.

Inside this temple, a hole has been created on the floor, which was used to place the bones collected from the Dakhmeh. At the end of the Stūdān, on the opposite side of the entrance, there is a niche that was probably used to store items or gifts that were placed next to the deceased (Plan 1). These Stūdāns were not used only for one person and did not belong to only for one individual. The evidence obtained from other Stūdāns in the region

proves this claim. This situation can be seen in the samples related to the city of Gotvand, which are discussed in the vicinity of the sample and have been less destroyed (Derakhshi et al., 1386).

It can be said that the alcove created inside the Stūdān was the place to store the bones of the previous deceased people. They were kept in the bottom of the pit during the burial and as soon as the bones of the new person arrived, they were moved to the platforms or so-called alcoves. On the western side of the entrance, this Stūdān has an inscription in Sassanid Pahlavi script. This inscription is the second one found in Shoushtar region. Its old example was discovered in an area called Takht é Qeisar, about a few hundred meters west of this valley (Fazeli, 1385, p. 49; Rahbar, 1376, pp. 180-181; Rahbar & Nasrollahzadeh, 1383, p. 92).

The newly discovered inscription of Kālak-Shour valley of Shoushtar:

Khuzestan is one of the important centers of the Sasanian era in terms of archeological, historical, and linguistic issues. Unfortunately, this region has not represented itself as much as it should, both in terms of archeology and language. The language of the Sasanian era is called Middle Sasanian Persian or Sasanian Pahlavi in terms of the period of Iranian languages, which is related to the period of Middle Iranian languages. Various inscriptions have been found from this period, which are, of course, just a few compared to the significance of this period. In terms of time, the inscriptions of this period can be divided into two periods: the first period of the Sassanids, which encompass the majority of the inscriptions of the royal and Sassanid nobles, and are written in separate script; and the second period labelled as the late Sassanid period, which includes memorial, endowment, and tombstone inscriptions that are written in cursive or Tahrir scripts. The majority of these inscriptions have been found in Fars province, the birthplace of the Achaemenids and Sasanians. Until a few years ago, no inscriptions from this period were found in Khuzestan. The discovery of the present inscription, which is the second tombstone inscription of this region, highlights the field of distribution of Sasanian inscriptions, regarding the tombstone inscriptions and the spread of Zoroastrian religion, undergoes new changes. The importance of these Shoushtar inscriptions is that they are written in a distinct alphabet; which differs from the alphabet used in that era.

The first tombstone inscription that was found in Khuzestan and Shoushtar holds only one person's name, which is probably the name of the deceased whose inscription was buried next to him. This inscription called the inscription of the Takht é Qeisar 1, and the shortest tombstone inscription known, contains the name Baxt-nōg: "Bakht-no" (For more details, see Nasrollahzadeh, 1383, pp. 91-92). Another inscription that was recently found was again in the same area and to the east of Takht é Qeisar, where

about 19 Stūdāns were found. This inscription, like the previous one, is composed of 4 letters. The writing type of the inscription, which is vertical, is unusual. It seems that this Stūdān was a public burial. However, in the absence of other pieces of evidence and considering that Shoushtar's type of inscriptions are only single words and also because the tombstone inscriptions have a certain format which is not seen here, the explanation of these two inscriptions and the reason for their writing is not very clear (Figure 3).

The first letter seems to be **k**; it may be considered a spelling of the letter **d**. In the second letter, there is no doubt that it should be the sign of the **a/ā** sound, and the last letter, **w** is visible. Suggested readings are provided below:

1-**Kādu**: This name has not been seen in this form so far. In the inscription of Shāhpur where list of courtiers of Shāhpur appear, the name of Kadugān family is mentioned. Philip Gignoux has taken the first part, to mean "Kadu" (1986, p.103, No.484). However, in Shoushtar's inscription, **a** is raised.

2-Dādō(y): Which is the name of the beloved from the form of: "Dād". This reading is possible if we consider the first letter as a spelling of **d** (Ibid, p.73, No.293).

Figure 1

*Southern Kālak-Shour Valley and the Geographical Location of Stūdān
View from the North Side (photo by the authors)*

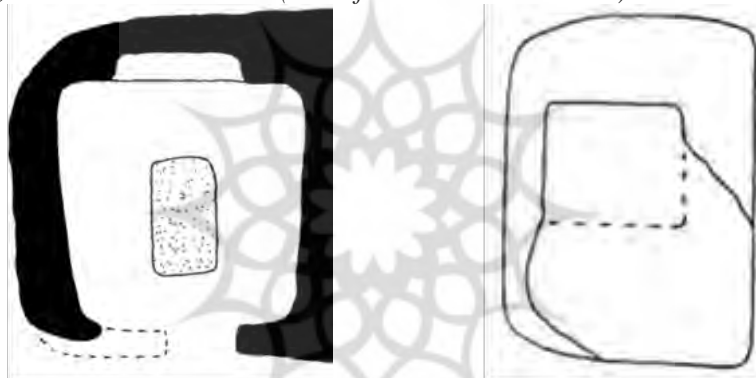
Figures 2 & 3

*South Kālak-Shour Valley Stūdān and the Location of its Inscription (Photos
by the Authors)*

Plan 1

Plan, Section and Entrance (View from inside to outside)

5. Conclusion

In the Sassanid era, due to the formalization of the Zoroastrian religion, the clerics of this period tried to follow the burial method in line with their religious books, keeping the dead bodies in Dakhmeh, and after the decomposition of their flesh, the remaining bones were transferred to Stūdāns. Although the history of using this method, according to some experts, goes back to the Median period when the material magicians had a lot of influence among the people, it can be hypothesized that this method of burial was given more attention in Sassanid period

Notes

Stūdān: The word consists of two parts. Est "bone" and Dān "dan or dar" from ancient Iran, dāna meaning "container" which is used as a place suffix in Middle Western Iranian (Abul Qasemi, 1375, p. 323; Nasrollahzadeh, 1381).

کتیبه تازه یاب استودان دره کالک شوران شوشتر

استادیار گروه تاریخ و باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شوشتر، شوشتر، ایران
 استاد گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران

مهرداد حاتمی^۱

سیروس نصراله‌زاده

چکیده

باتوجه به دستورات دین زرتشتی و آئین‌های مربوط به آن در خصوص جلوگیری از آلودگی عناصر مقدس چهارگانه یا چهارآخشیج (آب، خاک، هوا و آتش) الگوی به‌کارگیری دخمه و استودان، توسط پیروان این دین برای خاک‌سپاری اجساد مورد استفاده قرار گرفته است. تعداد بسیار زیادی از این آثار در شوشتر به‌عنوان یکی از شهرهای مهم دوره ساسانی قرار گرفته است. در این پژوهش برای رسیدن به اهداف تحقیق سعی شده است با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی به معرفی یکی از استودان‌های دره کالک شور و کتیبه کشف شده کنار آن پرداخته شود. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد این اثر هم به لحاظ مسائل کتیبه نگاری و خط منقصل آن و هم به سبب اطلاعاتی که درباره تاریخ‌گذاری نوع معماری تدفین آن به دست می‌دهد حائز اهمیت بوده و می‌تواند راهگشای تاریخ‌گذاری این آثار ارزشمند در دوره ساسانی باشد.

کلیدواژه: ساسانیان، تدفین، استودان، کتیبه، شوشتر.

۱- مقدمه

در دوران تأسیس و سپس تحکیم اساس حکومت ساسانی که عهد اردشیر بابکان و پسرش شاپور اول را به خود اختصاص داده بود به‌گونه‌ای خستگی‌ناپذیر در راه استقرار مبنای دین واحد در سراسر امپراطوری تلاش نمودند و آن را همزاد با شهریاری می‌دانستند. (شاکد، ۱۳۸۱: ۵۷) ایشان دین زرتشتی را پذیرفته و در تخریب پایگاه‌های مذهبی گوناگون حتی آتشکده‌هایی که اشکانیان برپا نهاده بودند از هیچ تلاشی فروگذار نبوده‌اند. اردشیر اول به تنسر روحانی بزرگ و هیربدان هیربد دستور داد تا به اثبات و جمع‌آوری کتاب رسمی دین خود یعنی اوستا پردازد. (بیانی، ۱۳۸۰: ۲۵-۴۴)

از جمله منابع مهم و تأثیرگذار که می‌تواند ما را به نحوه تدفین در هر دوره رهنمون سازد طرز تلقی انسان نسبت به مرگ و پدیده‌های پس از آن است. به همین سبب بهترین راه شناخت اعتقادات مذهبی و رفتارهای یک جامعه باستانی مطالعه تدفین و دستورات دین آنها در این زمینه است.

باتوجه به دستورات دین زرتشتی و آئین‌های مربوط به آن و پایبندی زرتشتیان به اصول و آئین خود در خصوص جلوگیری از آلودگی عناصر مقدس چهارگانه یا چهارآخشیج (آب، خاک، هوا و آتش) شیوه‌های خاصی توسط پیروان این دین برای خاک‌سپاری اجساد مورد استفاده قرار گرفته است. (علیپور، ۱۳۸۴: ۵۳)

از جمله کتاب‌های دینی زرتشتیان وندیداد است که دارای ۲۲ فرگرد (فصل) می‌باشد. این کتاب دربردارنده قوانین و مقررات زرتشتی مرتبط با مسائلی چون پاکی، گناهان، پادافره و توان‌های گوناگون گناه می‌پردازد. (اکبرزاده، ۱۳۸۱: ۱۳) در فصل‌ها و فرگردهای مختلفی از این کتاب راجع به مراسم پس از مرگ، رسوم تدفین، مجازات‌ها و احکام محل تدفین و... نیز سخن به میان آمده است. به‌طوری‌که چندین فصل از وندیداد به این قضیه اختصاص یافته است. (رضی، ۱۳۷۶: ۱۴۷) نکته جالب اینکه در هیچ جایی از اوستای جدید و قدیم اشاره‌ای به این مسئله و رسم نیست. تنها یک‌بار در یسناهات ۶۵/۸ اشاره به این شده که لاشه در خاک کردن گناه بزرگی است. (همان جا: ۷۴ و ۱۵۰)

طبق شواهد موجود در کتاب وندیداد تدفین در دو مرحله صورت می‌گرفته است به طریقی که ابتدا باید جسد مرده را بر فراز کوه‌ها، پشته‌ها و دخمه‌ها و بلندی‌هایی قرار داده و دست،

۱- به محوطه‌های روبازی گفته می‌شود که معمولاً بر فراز کوه‌ها با سطح مرتفع‌تر از زمین قرار دارد. بر اساس باور زرتشتیان عناصر مقدس (آب، خاک، آتش و هوا) نباید آلوده می‌گشتند. از آنجائیکه دیوی ناپاک به نام *Nasuš* / نسوش موجب مرگ می‌شد به واسطه آن لاشه و مرده نیز عناصر آلوده و ناپاکی به حساب می‌آمدند آنها اجساد را در این دخمه‌ها قرار می‌دادند تا زمانیکه فقط استخوانهای آنها باقی می‌ماند و به اصطلاح از آلودگی پاک می‌شدند و سپس استخوانها به استودانها منتقل می‌شد. (ترومپلمن، ۱۳۷۲: ۲۹) معنای لغوی این واژه به روی توده هیزم سوزاندن می‌باشد و از ریشه *Daz* اوستایی آمده به معنای

پا و موهایش را سخت بر زمین می‌بستند تا درندگان و لاشه خواران گوشت‌های آن را خورده و در مرحله بعد استخوان‌ها را جمع‌آوری کرده و سپس در استودان می‌ریختند. عقاید زیادی درباره تاریخ‌گذاری این استودان‌ها و دخمه‌ها وجود دارد، به طریقی که عده‌ای نمونه‌هایی از آنها را مربوط به دوره ماد (غلامی و همکاران، ۱۳۸۴) و دوران هخامنشی که برگرفته از نظریه و گزارش هروودوت از آن دوره است (گیرشمن^۱، ۱۳۷۱: ۲۳۰؛ گیمن^۲، ۱۳۸۵: ۱۵۱؛ رضی، ۱۳۸۲: ۲۳) و در نهایت دوره ساسانی به بعد که باتوجه به وجود شواهدی از جمله کتیبه در کنار تعداد زیادی از آنها بوده (نصراله‌زاده، ۱۳۸۵؛ اکبرزاده ۱۳۸۱) که منطقی‌تر به نظر می‌رسد. تعداد خیلی زیادی از این استودان‌ها^۳ در مناطق مختلف ایران به‌ویژه شهرستان شوشتر قرار گرفته‌اند. این آثار مذهبی در مواردی نیز دارای کتیبه هستند که توسط افراد مختلف ترجمه شده‌اند. (نصراله‌زاده، ۱۳۸۵)

۲- روش تحقیق

در این مقاله با استفاده از مطالعات میدانی و بررسی سطح الارضی به شناسایی یکی از شواهد تدفین دوره ساسانی در دره کالک شوران شهرستان شوشتر پرداخته و با مطالعه دست‌کند برجای‌مانده و ثبت موقعیت دقیق آن از لحاظ جغرافیایی و کتیبه مجاور این استودان، سعی در شناسایی عواملی که بتواند راهگشای تاریخ‌گذاری و تعیین دوره ساخت این استودان صخره‌ای باشد شده است.

۳- بحث اصلی

۳-۱- موقعیت جغرافیایی استودان

دره کالک شوران در استان خوزستان و منطقه شمال شرقی شهرستان شوشتر واقع شده است. این دره از قسمت پایین ضلع جنوبی مقبره شیخ شمس‌الدین آغاز شده و آب‌های سطحی و همین‌طور آب چشمه سوزنگر را با پیچ‌وتاب‌هایی که در این دره وجود دارد به نقطه‌ای در زیر روستای تخت قیصر انتقال می‌دهد. در قسمت‌های شمال و جنوبی این دره ۱۹ عدد استودان قرار گرفته است که طی بررسی‌های به‌عمل‌آمده، ساخت آنها را در دوره ساسانی نشان داده است. (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۸) (تصویر شماره یک)

سوختن آمده اما مغان واژه دخمه را نگاه داشته و رسم خود را بر آن بنیان نهادند که دخمه عبارت است از جای بلند و دور از آب و آبادانی، با شرایط ویژه که مردگان را بر فراز آن قرار می‌دهند تا طعمه درندگان شوند.

1. Ghirshman, Roman
2. Guillemin, Duchesne

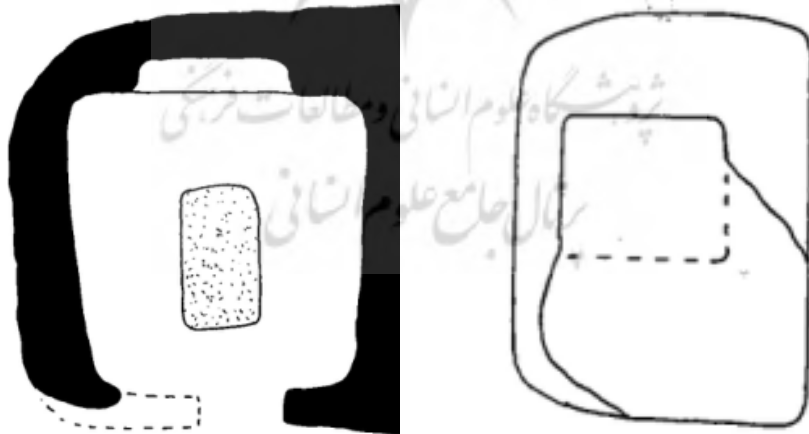
۳- واژه استودان از دو قسمت تشکیل شده است. Ast «استخوان» و Dān «دان، دار» از ایران باستان dāna به معنای دربر گیرنده که در ایرانی میانه غربی به عنوان پسوند مکان به کار می‌رود. (نصراله زاده، ۱۳۸۱ و ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۳۲۳)

در موقعیت جغرافیایی $N:32^{\circ}03.201'$ و $E:48^{\circ}52.385'$ و به ارتفاع ۸۴ متر از سطح دریا در سمت جنوبی دره، یک استودان واقع شده است که اهمیت آن بیشتر از مواردی است که در این منطقه قابل مشاهده هستند. ورودی این استودان به شکل مستطیل بوده که از سطح زمین‌های اطراف حدود ۱۸۰ سانتیمتر ارتفاع دارد و به خاطر تخریب و دخالت‌های انسانی قسمت پائینی آن از فرم اصلی خود افتاده است. (تصویر شماره دو) ابعاد فضای داخلی آن حدود $250 * 200$ سانتیمتر می‌باشد. در داخل این استودان یک چاله‌ای بر روی کف ایجاد شده است که جهت گذاشتن استخوان‌های جمع‌آوری شده از محل دخمه‌ها به کار می‌رفته است. در انتهای استودان نیز در ضلع روبروی ورودی، دارای طاقچه‌ای می‌باشد که احتمالاً کاربردی جهت نگهداری وسایل یا هدایایی که در کنار متوفی گذاشته می‌شده داشته است. (طرح شماره یک) هر چند که این استودان‌ها فقط برای یک شخص مورد استفاده قرار نمی‌گرفته و فقط مختص به یک نفر نبوده‌اند، چرا که شواهد به دست آمده از دیگر استودان‌های منطقه این ادعا را اثبات می‌کند به طریقی که در نمونه‌های مربوط به شهرستان گتوند که در مجاورت نمونه مورد بحث قرار گرفته و کمتر مورد تخریب قرار گرفته‌اند این وضعیت قابل مشاهده است. (درخشی و همکاران، ۱۳۸۶) می‌توان چنین اظهار داشت که طاقچه محل نگهداری استخوان‌های شخص متوفی قبلی بوده که آنها را در حین دفن در کف چاله نگهداری کرده بوده‌اند و به محض ورود استخوان‌های مربوط به شخص جدید آنها را به سکوها و یا به اصطلاح طاقچه‌ها منتقل می‌نمودند. این استودان در ضلع غربی ورودی دارای یک کتیبه‌ای به خط پهلوی ساسانی است. این کتیبه دومین موردی است که در منطقه شوشتر به پیدایی آمده است. نمونه قدیمی آن در منطقه‌ای به نام تخت قیصر حدود چندصد متری غرب این دره کشف شده بود. (رهبر، ۱۳۷۶: ۱۸۰-۱۸۱؛ رهبر و نصراله‌زاده، ۱۳۸۳: ۹۲؛ فاضلی، ۱۳۸۵: ۴۹)

تصویر شماره یک: دره کالک شوران جنوبی و موقعیت جغرافیایی استودان دید از ضلع شمالی (تصویر از نگارنده)

تصویر شماره یک: دره کالک شوران جنوبی و موقعیت جغرافیایی استودان دید از ضلع شمالی (تصویر از نگارنده)

۳-۲ کتیبه تازه‌یاب دره کالک شوران

خوزستان از نظر مسائل باستان‌شناسی و تاریخی و زبانی عصر ساسانی، از مراکز مهم این دوره است که متأسفانه چه به لحاظ باستان‌شناختی و چه زبانی آن‌چنان که باید این منطقه خود را نمایانده است. زبان عهد ساسانی به لحاظ دوره زبان‌های ایرانی، فارسی میانه ساسانی یا پهلوی ساسانی نام دارد که مربوط به دوره زبان‌های ایرانی میانه است. از این دوره کتیبه‌های گوناگونی یافت شده که البته به نسبت و اهمیت این دوره اندک است. کتیبه‌های این دوره را به لحاظ زمانی می‌توان به دو دوره تقسیم کرد: دوره نخست ساسانی که اکثریت کتیبه‌های سلطنتی و بزرگان ساسانی‌اند و به خط کتیبه‌ای منفصل نوشته شده‌اند؛ و دیگری دوره دوم، به عبارت درست‌تر اواخر ساسانی است که شامل کتیبه‌های یادبودی، وقفی و سنگ مزار است که به خط متصل یا تحریری نوشته شده‌اند.

اکثریت این کتیبه‌ها در استان فارس، زادبوم هخامنشیان و ساسانیان، به پیدایی آمده‌اند. تا چند سال پیش، در خوزستان هیچ کتیبه‌ای از این دوره یافت نشده بود. با پیدایی کتیبه حاضر که دومین کتیبه سنگ مزار این خطه است، حوزه پراکندگی کتیبه‌های ساسانی، در خصوص کتیبه‌های سنگ مزار گسترده‌تری پیروان دین زردشتی، دستخوش دگرگونی‌های تازه‌ای می‌شود. اهمیت این کتیبه‌های شوشتر از این روست که به الفبای کتیبه‌ای منفصل نوشته شده است.

نخستین کتیبه سنگ مزاری که در خوزستان و شوشتر به پیدایی آمد، تنها یک نام شخص است که به احتمال نام متوفایی است که استودان او هم در کنارش کنده شده است. این کتیبه را که کتیبه تخت قیصر ۱ می‌نامیمش، و کوتاه‌ترین کتیبه سنگ مزار شناخته شده است، دربردارنده نام *Baxt-nōg* : «بخت-نو» است. (برای جزئیات بیشتر نک. نصراله‌زاده، ۱۳۸۳: ۹۱-۹۲). کتیبه دیگر که به تازگی به پیدایی آمده است مجدداً در همان حوزه و در شرق تخت قیصر بوده که در حوالی آن حدود ۱۹ استودان دیده شده است. (برای جزئیات توصیف جغرافیایی نک. به توصیفات آقای حاتمی در سرآغاز این مقاله).

این کتیبه، همچون کتیبه پیشین بسیار کوتاه، مرکب از ۴ نویسه است. نوع نگارش کتیبه، که عمودی است، خلاف معمول است؛ به نظر می‌رسد که استودان، مدفنی عام بوده باشد. درهرحال، در نبود شواهدی دیگر و نظر به این که نوع کتیبه‌های شوشتر صرفاً تک‌واژه هستند و نیز چون کتیبه‌های سنگ مزار ساخت قالبی معینی دارند که در اینجا دیده نمی‌شود، تبیین این دو کتیبه و علت نوشتن آنها چندان مشخص نیست و در نبود این شواهد به ناگزیر این دو را کتیبه‌های سنگ مزار تلقی می‌کنیم. (تصویر شماره سه)

حرف نخست به نظر k است؛ شاید بتوان آن را تصحیفی از حرف d هم دانست. در حرف دوم تردیدی نیست که بایست نشانه آوای a/ā باشد. و آخرین حرف w به چشم می‌آید. قرائت‌های پیشنهادی در زیر ارائه می‌شود:

۱-Kādu: این نام تاکنون بدین صورت دیده نشده است. در کتیبه شاهپور بر کتیبه، در فهرست درباریان شاهپور، نام خانوادگی Kadugān آمده است. فیلیپ ژینیو^۱ جزء نخست، Kadu را به معنای «کدو» گرفته است (1986:103, No.484). اما، در کتیبه شوشتر a بلند آمده است.^۲

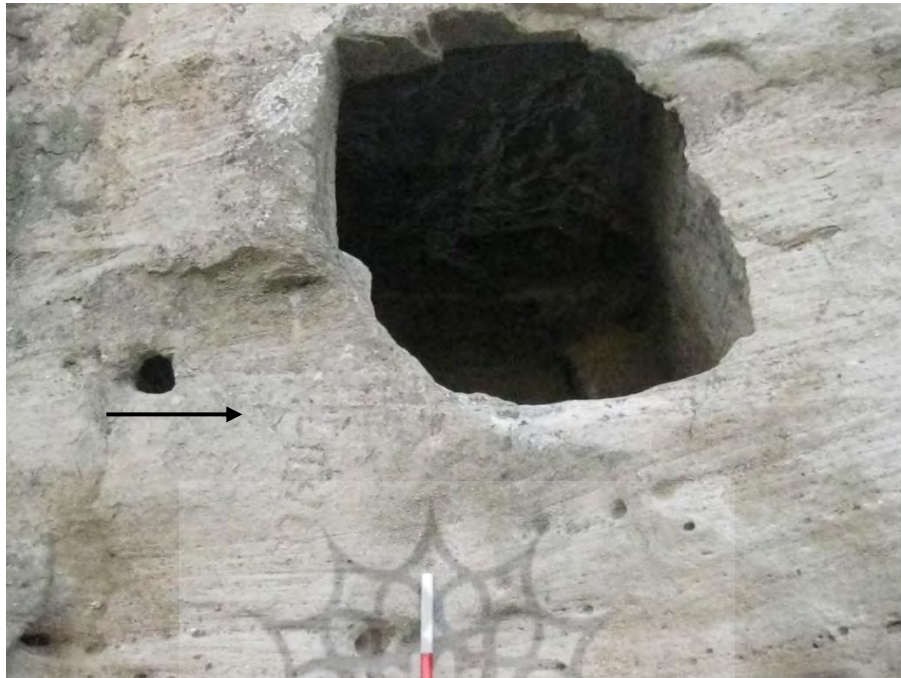
۲-Dādō(y): «دادوی»، که نام تحبیب از صورت Dād: «داد» است. این قرائت در صورتی محتمل است که حرف نخست را تصحیفی از d بدانیم. (Ibid, p.73, No.293)

تصویر شماره ۲-۳ استودان دره کالک شوران جنوبی و محل قرارگیری کتیبه آن
(تصویر از نگارنده)

1. Gignoux, Philippe

۲- برای ریشه‌شناسی دیگر رجوع شود به منبع فوق‌الذکر.

۴- نتیجه‌گیری

در دوره ساسانی باتوجه‌به رسمی شدن دین زرتشت روحانیون این دوره سعی بر شیوه تدفین به شکلی که قوانین آن در کتاب‌های مذهبی آمده داشتند به شکلی که اجساد مردگان ابتدا در دخمه‌ها نگه‌داری شده و پس از تجزیه گوشت آنها استخوان‌های باقی‌مانده را به استودان‌ها منتقل می‌نمودند. هر چند پیشینه استفاده از این شیوه باتوجه‌به نظر برخی صاحب‌نظران به دوره ماد و زمانی که مغ‌های مادی نفوذ زیادی در بین مردم داشتند برمی‌گردد، اما این فرضیه در حالی مطرح می‌شود که با استناد به نمونه‌های کتیبه‌دار آن در دوره ساسانی که در مناطق مختلف از جمله در دره کالک شوران شوشتر به‌دست آمده، می‌توان چنین پنداشت که در دوره ساسانی این شیوه تدفین بیشتر مورد توجه قرار گرفته است.

منابع

- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۷۵). *دستور تاریخی زبان فارسی*. تهران: انتشارات سمت.
- اکبرزاده، داریوش. (۱۳۸۱). *کتیبه‌های پهلوی*. چ اول، تهران: انتشارات پازینه.

- بیانی، شیرین. (۱۳۸۰). *دین و دولت در عهد ساسانی و چند مقاله دیگر*. تهران: انتشارات جامی.
- ترومپلمن، لئو (۱۳۷۲). «قبور و آئین تدفین در دوره ساسانی». ترجمه مولود شادکام. *مجله باستان‌شناسی و تاریخ*. سال هشتم، شماره اول، ۲۹-۳۷.
- حاتمی، مهرداد، میرفتاح، علی‌اصغر و شعبانی صمغ‌آبادی، رضا. (۱۳۹۸). «بررسی و شناسایی تدفین دوره ساسانی در شهرستان شوشتر». *مطالعات باستان‌شناسی*. س ۱۱، ش ۲، ۷۷-۹۶.
- درخشی، حسن و همکاران. (۱۳۸۶). «مطالعه معماری صخره‌ای (گوردخمه) شهرستان گتوند و شواهد استخوانی آنها». *مجموعه مقالات نخستین همایش منطقه‌ای باستان‌استخوان‌شناسی*. دانشگاه آزاد اسلامی واحد میانه، ۱۲۳-۱۴۷.
- رضی، هاشم. (۱۳۷۶). *وندیداد*. ج اول، تهران: انتشارات فکر روز.
- _____، (۱۳۸۲). *آئین مغان*. تهران: سخن.
- رهبر، مهدی. (۱۳۷۶). «کاوش باستان‌شناسی در گل‌لک شوشتر». *یادنامه گردهمایی باستان‌شناسی شوش*. انتشارات سازمان میراث‌فرهنگی کشور، ۱۷۵-۲۰۹.
- رهبر، مهدی و نصرالهزاده، سیروس. (۱۳۸۳). «گزارشی از دخمه ساسانی و کتیبه آن در شوشتر». *نامه پژوهشگاه میراث‌فرهنگی کشور*. پاییز شماره ۸، ۹۱-۹۲.
- شاکد، شائلول. (۱۳۸۱). *از ایران زرتشتی تا اسلام*. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: ققنوس.
- علیپور، نسیم. (۱۳۸۴). *د/گاه چم*. تهران: انتشارات سمیرا.
- غلامی، غلامحسین و همکاران. (۱۳۸۴). «شناخت ویژگی‌های ساختاری گوردخمه‌های منتسب به دوره ماد در محدوده کنونی ایران». *مجموعه مقالات سومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران*. انتشارات سازمان میراث‌فرهنگی کشور، ج ۲، ۳۵۵-۳۷۴.
- فاضلی، محمدتقی. (۱۳۸۵). «سنگ‌نوشته نویافته به زبان پهلوی ساسانی در تخت قیصر شوشتر». *فصلنامه علوم اجتماعی*. انتشارات معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، شماره ۲، ۴۹-۵۳.
- گیرشمن، رومن. (۱۳۷۱). *هنر ایران در دوره ماد و هخامنشی*. ترجمه عیسی بهنام، ج ۲، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- گیمن، دوشن. (۱۳۸۵). *دین ایران باستان*. ترجمه رویا منجم، تهران: نشر علم.
- نصرالهزاده، سیروس. (۱۳۸۵). *کتیبه‌های پهلوی کازرون*. ج اول، تهران: انتشارات کازرونیه.

Gignoux, Ph. (1986). "Noms propres Sassanides en moyen-perse épigraphique".
Iranisches Personennamenbuch II. 2, Wien.

